

Література

1. Максименко С.Д., Філь О.А., Ванченко Л.В. Система психологічного забезпечення управління персоналом на залізничному транспорті: основні складові, здобутки, перспективи напрямку>// Залізничний транспорт України. – 2015. - № 6. – С. 55-65.
2. Vanchenko L. Results of examination of system of psychological ensuring professional activity of the chief of the train (passenger) and aspects of psychological ensuring anti-corruption activity on railway transport. Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools, 2016 – 3 (15).
3. Презентація аспектів стратегії розвитку ПАТ «Укрзалізниця» на 2017-2021 роки – режим доступу: https://www.uz.gov.ua/files/file/Strategy_Presentation_fin1.pdf

Транслітерація

1. Maksimenko S.D., Fil O.A., Vanchenko L.V. Sistema psihologichnogo zabezpechennya upravlinnya personalom na zaliznichnomu transporti: osnovni skladovi, zdobutki, perspektivi napryamku>// Zaliznichniy transport Ukraini. – 2015. - № 6. – S. 55-65.
2. Vanchenko L. Results of examination of system of psychological ensuring professional activity of the chief of the train (passenger) and aspects of psychological ensuring anti-corruption activity on railway transport. Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools, 2016 – 3 (15).
3. Prezentatsiya aspektiv strategii rozvitku PAT «Ukrzaliznitsya» na 2017-2021 roki – rejim dostupu: https://www.uz.gov.ua/files/file/Strategy_Presentation_fin1.pdf

Ванченко Людмила Вікторівна – аспірант кафедри психології управління Державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України, м. Київ.

УДК 159.98

Харченко С.В.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА НАСТАНОВ В СПІЛКУВАННІ У КУРСАНТІВ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ В ВНЗ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

В статті представлені взаємозв'язки здібностей соціального інтелекту та комунікативних настанов курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання. Показано, що здібності соціального інтелекту курсантів не пов'язані з наявністю потреби впливати на інших. Доведено, що рівень соціального інтелекту курсантів негативно пов'язаний з деструктивними настановами в спілкуванні (відкрита жорстокість, обгрунтований негативізм та негативний

досвід спілкування), позитивно - з вираженістю інтерактивної настанови «Дорослий», яка відображає раціональний характер комунікативного реагування, неконформність.

Ключові слова: *соціальний інтелект, здібності соціального інтелекту, комунікативні настанови, курсант.*

Постановка проблеми. Ділове спілкування займає провідне місце в професійній діяльності сучасного поліцейського. Важливу роль в досягненні цілей спілкування мають комунікативні настанови особистості як готовність певним чином реагувати на різних партнерів у взаємодії. На думку В.В. Бойка, настанова певною мірою «керує» сприйняттям конкретних учасників спільної діяльності [2]. Комунікативна настанова обумовлена наявними у суб'єкта досвідом спілкування, ціннісними настановами, сукупністю соціальних знань тощо. Практично значущим представляється вивчення ролі соціального інтелекту як системи спеціальних інтелектуальних здібностей, які забезпечують адекватне відображення суб'єктом ситуації міжособистісної (внутрішньогрупової) взаємодії в динаміці з урахуванням ситуаційних впливів, на сутність та спрямованість комунікативних настанов сучасного поліцейського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив соціального інтелекту на особливості спілкування суб'єкта достатньо широко вивчався в психології в останні роки особливо у майбутніх спеціалістів професій типу «людина-людина» на етапі фахової підготовки. О. С. Батуріна виявила, що у майбутніх педагогів із рівнем розвитку соціального інтелекту, особливо зі здібністю розуміти вербальну експресію, тісно пов'язана міжособистісна толерантність та її окремі рівні – рівень загальної комунікативної толерантності, ступень прийняття, ступень доброзичливості, рівень довіри та терпимості до інших [1, с. 14]. На думку Н. А. Кудрявцевої, розвинений соціальний інтелект припускає психологічну автономність та незалежність суб'єкта, дозволяє протистояти тиску людей й обставин [6]. В дослідженні О. Ю. Судневої, О. В. Каракулової, С. А. Богомаз [7, с. 125] виявлено, що соціальний інтелект студентів пов'язаний з вираженою орієнтацією діяти відповідно власним переконанням і принципам та високою переконаністю в позитивній природі світу та інших людей, упевненістю в собі та своїх силах.

Л. М. Даукша та Т. М. Парай з'ясували, що чим вище загальний соціальний інтелект студентів-психологів, тим нижче категоричність в їх оцінках інших людей [4]. О.С. Міхайлова наполягає, що людям з високим соціальним інтелектом, як правило, властиві контактність, відкритість, тактовність, доброзичливість та сердечність, вони сприяють підтримці оптимального психологічного клімату. Високий соціальний інтелект також пов'язаний з інтересом до соціальних проблем, наявністю потреби впливати на інших [5, с. 33]. М. Л. Тарасенко були описані особливості спілкування та деякі настанови студентів з різними рівнями соціального інтелекту. Вчена виявила, що у студентів з дуже високим рівнем соціального інтелекту спостерігалися:

сильне збільшення маніпулятивних тенденцій, висока обережність (низькі показники імпульсивності), догматичність. За даними автора, студенти з високим рівнем соціального інтелекту мали високу сумісність у спілкуванні, контактність, гнучкість, адаптивність та свободу. Для студентів з низьким та середнім рівнями соціального інтелекту були характерні жорстко-консервативний та авторитарно-агресивний стилі спілкування [8, с. 24]. За даними Н. О. Філіної, студенти з низьким рівнем розвитку соціального інтелекту прагнуть лідерства, влади, мати вагу в очах інших, розпоряджатися, мати успіх, вони ігнорують чужі бажання, виявляють домінування та непоступливість. У процесі комунікації вони в основному використовують рішучу й категоричну форму прохань, а при опорі можуть проявляти агресію, недружелюбність, гнів, часто демонструють наполегливість, упертість, а також ігнорування прийнятих у суспільстві правил, критично ставляться до думок інших, рідко її враховують [9, с.19].

Таким чином, психологами були досліджені окремі комунікативні настанови студентів з різним рівнем соціального інтелекту. Описані негативні настанови осіб з низьким рівнем соціального інтелекту (консерватизм, інтолерантність тощо). Неоднозначні результати отримані в різних дослідженнях щодо комунікативних настанов осіб з високим рівнем соціального інтелекту.

Наявність позитивних комунікативних настанов в професійному спілкуванні поліцейського є вимогою сучасного законодавства та суспільства. Тому особливо актуальним представляється вивчення взаємозв'язків здібностей соціального інтелекту та комунікативних настанов у курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання як можливого ресурсу вдосконалення їх професійної діяльності.

Мета статті – дослідити та узагальнити взаємозв'язки здібностей соціального інтелекту та комунікативних настанов курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. У дослідженні була використана низка психодіагностичних методик: методика дослідження соціального інтелекту Дж. Гілфорда та М. Салівен, шкала соціального інтересу Дж. Крендела, шкала маніпулятивного ставлення Т. Банта, методика визначення деструктивних настанов в міжособистісних стосунках В. В. Бойка, методика вивчення комунікативних настанов особистості (за Е. Берном). У проведеному дослідженні був використаний коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Дослідження проводилося на базі Харківського національного університету внутрішніх справ, в якому прийняли участь 40 курсантів.

Соціальний інтерес як почуття спільності (за А. Адлером [6]), виявився в обстеженій вибірці курсантів пов'язаним негативним взаємозв'язком різної інтенсивності з загальним рівнем соціального інтелекту та здібностями передбачати наслідки поведінки в певній ситуації (1 субтест «Історія із завершенням», $p \leq 0,05$) та розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії,

значення поведінки людей в цих ситуаціях (4 субтест «Історія з доповненням») (див. табл. 1).

Таблиця 1

Взаємозв'язок соціального інтелекту курсантів та рівня соціального інтересу

Субтест методики Дж. Гілфорда та М. Салівен	r_s	p
Історія із завершенням	- 0,38	0,05
Групи експресій	0,27	-
Вербальна експресія	- 0,03	-
Історія з доповненням	- 0,22	-
Загальний рівень	- 0,15	-

Отриманий негативний зв'язок є наслідком, на нашу думку, дещо упередженого ставлення курсантів до суб'єктів їх професійної діяльності, орієнтацію на спілкування з правопорушником. В процесі фахової підготовки поліцейських необхідно звертати увагу на особливості їх спілкування з населенням.

Результати дослідження свідчать про те, що рівень розвитку соціального інтелекту та окремих здібностей, що входять в його склад, не пов'язаний зі схильністю курсантів до маніпулювання (див. табл. 2).

Таблиця 2

Взаємозв'язок соціального інтелекту курсантів та схильності до маніпулювання

Субтест методики Дж. Гілфорда та М. Салівен	r_s	P
Історія із завершенням	0,12	-
Групи експресій	- 0,09	-
Вербальна експресія	- 0,02	-
Історія з доповненням	- 0,18	-
Загальний рівень	- 0,05	-

Таким чином, емпіричні результати, які отримані в проведеному дослідженні, не підтверджують представлену в літературі думку про позитивний взаємозв'язок соціального інтелекту та інтересу до соціальних проблем та наявністю потреби впливати на інших.

Аналіз взаємозв'язків здібностей соціального інтелекту та деструктивних настанов у спілкуванні показав наступне. Загальний рівень соціального інтелекту курсантів статистично достовірно негативно ($p \leq 0,01$) пов'язаний з такими деструктивними настановами в спілкуванні як відкрита жорстокість як негативна оцінка щодо навколишніх, обґрунтований негативізм у судженнях про людей та негативний досвід спілкування (див. табл. 3).

Взаємозв'язок соціального інтелекту курсантів та деструктивних настанов у спілкуванні

Деструктивні настанови в спілкуванні	Субтести методики Дж. Гілфорда та М. Салівен, r_s				
	1	2	3	4	Загальний рівень
Завуальована жорстокість	- 0,17	0,28	-0,51**	0,02	- 0,23
Відкрита жорстокість	- 0,35*	- 0,10	-0,33*	- 0,47**	- 0,47**
Обґрунтований негативізм	- 0,42**	- 0,04	- 0,17	- 0,07	- 0,49**
Бурчання	0,16	0,42**	0,06	0,16	0,08
Негативний досвід спілкування	- 0,34*	0,15	- 0,17	0,29	- 0,54**

Умовні позначки: * - $p \leq 0,05$; ** - $p \leq 0,01$.

Як показано в таблиці 3, здібність передбачати наслідки поведінки суб'єктів у певній ситуації (1 субтест «Історія із завершенням») негативно вірогідно пов'язана з такими деструктивними настановами в спілкуванні як «відкрита жорстокість» ($r_s \leq 0,05$), «обґрунтований негативізм» та «негативний досвід спілкування». Здібність розуміти зміну значення подібних вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуації, що їх викликала, (3 субтест «Вербальна експресія») статистично достовірно негативно ($p \leq 0,05$) пов'язана з такими деструктивними настановами в спілкуванні як «відкрита жорстокість» та «обґрунтований негативізм». Здібність розуміти логікові розвитку ситуацій взаємодії, значення поведінки людей у цих ситуаціях (4 субтест «Історія з доповненням») була пов'язана достовірним негативним взаємозв'язком з такою деструктивною комунікативною настановою як «відкрита жорстокість» ($p \leq 0,01$).

Особливо варто підкреслити, деструктивна настанова в спілкуванні «відкрита жорстокість», яка проявляється в тому, що суб'єкт не приховує й не зм'якшує свої негативні оцінки й переживання із приводу більшості навколишніх, а також обґрунтований негативізм були пов'язані негативним кореляційним зв'язком різної інтенсивності з усіма складовими здібностями соціального інтелекту.

Відзначимо, що така настанова як «бурчання», що проявляється схильністю робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів в області взаємин з партнерами та у спостереженні за соціальною дійсністю, була пов'язана позитивним кореляційним зв'язком різної інтенсивності з усіма складовими здібностями соціального інтелекту, зв'язок зі здібністю до логічного узагальнення, виділенню загальних істотних ознак у різних невербальних

реакціях людини (2 субтест «Групи експресій») був статистично достовірним ($p \leq 0,01$).

Дані дослідження показали, що загальний рівень соціального інтелекту статистично достовірно пов'язаний ($p \leq 0,01$) з такою настановою у взаємодії як «Дорослий», яка відображає раціональний характер комунікативного реагування, неконформність на проблемні ситуації, тверезість в оцінках, неконформність, самостійність, дисципліна. Взаємозв'язок таких здібностей, що входять до складу соціального інтелекту, як здібність передбачати наслідки поведінки в певній ситуації (1 субтест «Історія із завершенням», $p \leq 0,05$) та здатність розуміти зміна значення подібних вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуації, що їх викликала, (3 субтест «Вербальна експресія») були тісно пов'язані з даною комунікативною настановою (див. табл. 4).

Таблиця 4

Взаємозв'язок соціального інтелекту курсантів та настанов у спілкуванні

Комунікативна настанова	Субтести методики Дж. Гілфорда та М. Салівен, r_s				
	1	2	3	4	Загальний рівень
Дитина	0,14	- 0,10	-0,40**	0,31*	- 0,10
Батько	- 0,04	0,16	-0,06	0,06	0,09
Дорослий	0,30	0,04	0,34*	0,15	0,44**

Умовні позначки: * - $p \leq 0,05$; ** - $p \leq 0,01$.

Представлені в таблиці 4 дані свідчать, що рівень розвиток окремих складових соціального інтелекту та його загальний рівень мало пов'язані з комунікативною настановою «Батько», яка проявляється в авторитетній настанові в спілкуванні. Комунікативна настанова в міжособистісному спілкуванні «Дитина» (спонтанність, розкутість, творчі пориви, імпульсивність, життєрадісність) позитивно пов'язана з розумінням мотивів та наслідків комунікативної ситуації (4 субтест «субтест «Історія з доповненням», $p \leq 0,05$) та негативно пов'язана з розумінням вербальної експресії (3 субтест «Вербальна експресія», $p \leq 0,01$). Імовірно, дана комунікативна настанова пов'язана більше певними взаємозв'язками з особистісним властивостями людини, насамперед, темпераментом.

Рівень розвитку соціального інтелекту та окремих здібностей, що входять до його складу, не були пов'язані з особистісно - орієнтованим характером спілкування (гармонійний тип спілкування).

Слабке або формальне засвоєння соціально-комунікативних стереотипів, які регламентують і оптимізують міжособистісне й ділове спілкування (відчужений тип спілкування), було статистично вірогідно негативно пов'язане з розумінням вербальної експресії ($p \leq 0,05$), що закономірно, однак взаємозв'язку з іншими здатностями, що входять до складу соціального інтелекту й загальним його рівнем не були настільки визначеним (див. табл. 5).

Взаємозв'язок соціального інтелекту курсантів та типу спілкування

Тип спілкування	Субтести методики Дж. Гілфорда та М. Салівен, r_s				
	1	2	3	4	Загальний рівень
Гармонійний	- 0,11	0,14	-0,04	- 0,14	0,04
Формальний	0,19	0,03	0,02	0,25	0,24
Відчужений	- 0,01	- 0,01	- 0,38*	0,18	- 0,17
Конфліктний	0,36*	0,13	0,02	0,25	0,21

Умовні позначки: * - $p \leq 0,05$.

Представлені в таблиці 5 дані свідчать, що конфліктний тип, що відбиває проблеми авторитарності, самолюбства й честолюбства, нетерпимості, агресивного особистого егоцентризму виявився пов'язаний позитивним зв'язком різної інтенсивності із загальним рівнем соціального інтелекту, здатністю передбачати наслідки поведінки персонажів у певній ситуації (1 субтест «Історія із завершенням», $p \leq 0,05$) тощо.

Таким чином, чим більше високий рівень соціального інтелекту, тим більше вираженої в спілкуванні є така установка у взаємодії як «Дорослий». Ця настанова передбачає раціональний характер реагування на проблемні ситуації, контроль над ними, тверезість в оцінках, неконформність, самостійність, дисципліну. Більше високий рівень соціального інтелекту в обстеженій вибірці певною мірою пов'язаний з формальним та конфліктним типам взаємодії обстежених

Висновок. Соціальний інтелект в обстеженій групі курсантів виявився не пов'язаним з інтересом до соціальних проблем, наявністю потреби впливати на інших.

Виявлено, що рівень соціального інтелекту курсантів достовірно негативно пов'язаний з такими деструктивними настановами в спілкуванні як «відкрита жорстокість», «обґрунтований негативізм» та «негативний досвід спілкування». Деструктивна настанова в спілкуванні «відкрита жорстокість», яка проявляється в тому, що суб'єкт не приховує й не зм'якшує свої негативні оцінки й переживання із приводу більшості навколишніх, а також настанова «обґрунтований негативізм» була негативно пов'язаною з усіма складовими здібностями соціального інтелекту в обстеженій групі.

Більше високий рівень соціального інтелекту в обстеженій вибірці курсантів відповідав більш вираженій інтерактивній настанові «Дорослий», яка відображає раціональний характер комунікативного реагування на проблемні ситуації, тверезість в оцінках, неконформність, самостійність, дисципліну.

Більше високий рівень соціального інтелекту в обстеженій вибірці певною мірою пов'язаний з формальним та конфліктним типам взаємодії обстежених.

Таким чином, необхідно у поліцейських формувати спеціальні навички з оптимального вирішення конфліктних ситуацій.

Література

1. Батурина О. С. Межличностная толерантность студентов педагогических вузов / О. С. Батурина – автореф. дис. канд. психол. наук. : 19.00.05. / О. С. Батурина. – Казань, 2009. – 21 с.
2. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. / В. В. Бойко. – М. : Филинь, 1996. – 211 с.
3. Даукша Л. М., Парай Т. М. Социальный интеллект и коммуникативная толерантность будущих психологов / Л. М. Даукша, Т. М. Парай // Современное состояние и перспективы развития психологии общения : материалы Междунар. науч.-практ.конф. (Гродно, 8–9 окт.2010 г.). Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы. 2010. URL: https://psihologia.biz/psihologiya-psihologiya-obschaya_693/sotsialnyiy-intellekt-kommunikativnaya-36258.html (дата звернення: 05.02.2017).
4. Куницына В. Н. Межличностное общение. Учебник для вузов. / В. Н. Куницына, Н.В. Казаринова, В.М. Погольша – СПб. : Питер, 2001. – 319 с.
5. Михайлова (Алёшина) Е.С. Тест Дж. Гилфорда и М. Салливена. Диагностика социального интеллекта. Руководство пользователя. – СПб. : ГП «Иматон», 2001 – 51 с.
6. Сидоренко Е. В. Терапия и тренинг по Альфреду Адлеру / Е. В. Сидоренко – СПб. : ООО «Речь», 2002.– 347 с.
7. Суднева О. Ю. Социальный интеллект в структуре личностного потенциала первокурсников./ О. Ю. Суднева, О. В. Каракулова, С. А. Богомаз // Сибирский психологический журнал. – 2013. - № 48. – С. 118–126.
8. Тарасенко М. Л. Трудности межличностного общения студентов с разным уровнем социального интеллекта : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. / М. Л. Тарасенко. – Сургут, 2008. – 26 с.
9. Филина Н. А. Социальный интеллект как фактор эффективности коммуникативного процесса между социальным педагогом и детьми группы риска : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. / Н. А. Филина. – Москва, 2016. – 25 с.

Транслітерація

1. Baturina O. S. Mezhlchnostnaya tolerantnost studentov pedagogicheskikh vuzov / O. S. Baturina – avtoref. dis. kand. psikholog. nauk : 19.00.05. / O. S. Baturina. – Kazan. 2009. – 21 s.
2. Boyko V. V. Energiya emotsiy v obshchenii: vzglyad na sebya i na drugikh. / V. V. Boyko. – M. : Filin. 1996. – 211 s.
3. Dauksha L. M.. Paray T. M. Sotsialnyy intellekt i kommunikativnaya tolerantnost budushchikh psikhologov / L. M. Dauksha . T. M. Paray // Sovremennoye sostoyaniye i perspektivy razvitiya psikhologii obshcheniya : materialy Mezhdunar. nauch.-prakt.konf. (Grodno. 8–9 okt.2010 g.). Grodno :GrGU im. Ya. Kupaly. 2010.

URL:https://psihologia.biz/psihologiya-psihologiya-obschaya_693/sotsialnyiy-intellekt-kommunikativnaya-36258.html (data zvernennya: 05.02.2017).

4. Kunitsyna V. N. Mezhlichnostnoye obshcheniye. Uchebnik dlya vuzov / V. N. Kunitsyna, N. V. Kazarinova, V. M. Pogolsha – SPb. : Piter. 2001. – 319 s.

5. Mikhaylova (Aleshina) E.S. Test Dzh. Gilforda i M. Sallivena. Diagnostika sotsialnogo intellekta. Rukovodstvo polzovatelya. – SPb. : GP «Imaton». 2001 – 51 s.

6. Sidorenko E. V. Terapiya i trening po Alfredu Adleru / E. V. Sidorenko – SPb. : OOO «Rech». 2002. – 347 s.

7. Sudneva O. Yu. Sotsialnyy intellekt v strukture lichnostnogo potentsiala pervokursnikov. / O. Yu. Sudneva, O. V. Karakulova, S. A. Bogomaz // Sibirskiy psikhologicheskii zhurnal. – 2013. - № 48. – S. 118–126.

8. Tarasenko M. L. Trudnosti mezhlichnostnogo obshcheniya studentov s raznym urovnem sotsialnogo intellekta : avtoref. dis. ... kand. psikhol. nauk : 19.00.07. / M. L. Tarasenko. – Surgut. 2008. – 26 s.

9. Filina N. A. Sotsialnyy intellekt kak faktor effektivnosti kommunikativnogo protsessa mezhdu sotsialnym pedagogom i detmi gruppy riska : avtoref. dis. ... kand. psikhol. nauk : 19.00.05. / N. A. Filina. – Moskva. 2016. – 25 s.

Kharchenko S.V.

FEATURES OF THE INTERCONNECTION OF THE SOCIAL INTELLECTUAL AND THE SETTING UP IN COMMUNICATION OF THE CADETS OF THE UNIVERSITY WITH SPECIFIC LEARNING CONDITIONS

The article presents the results of studying the interrelationships of the abilities of social intelligence and the communicative setting of cadets of the university with specific learning conditions. The literature describes the negative attitudes of people with a low level of social intelligence (conservatism, intolerance, etc.). Ambiguous results were obtained in various studies on the communicative instructions of persons with a high level of social intelligence.

The study used a number of psychodiagnostic techniques: the method of research of social intelligence (J. Gilford and M. Sullivan), social interest scale (J. Krendel), scale manipulative relationship (T. Bant), method of determination of the destructive attitudes in interpersonal relationships (V. V. Boyko), the methodology for the study of communicative units of personality (by E. Bern). In the study, spearman's rank correlation coefficient was used.

The study was conducted on the basis of Kharkiv national University of internal Affairs, which was attended by 40 cadets.

Social intelligence in the surveyed group of cadets was not related to interest in social problems, the need to influence others. It is revealed that the level of social intelligence of cadets is significantly negatively related to such destructive communication guidelines as open cruelty, grounded negativism and negative communication experience.

A higher level of social intelligence in the surveyed sample of cadets corresponded to a more pronounced interactive setting «Adult». This interactive setting provides rational response to a problem situation, control, sobriety in estimates, conformist, independence, discipline.

The development of social intelligence does not directly contribute to the formation of a harmonious type of communication. The higher level of social intelligence of cadets corresponds to more pronounced formal and conflict types of their interaction. Thus, it is necessary to form special skills in the policemen for the optimal resolution of conflict situations.

Key words: *social intelligence, abilities of social intelligence, communicative setting, cadets.*

Харченко Світлана Вячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та психології, Харківський національний університет внутрішніх справ.